

Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästar-sägner

af

C. W. v. Sydow.

Finnsägnen i Lund.

Den äldsta uppteckning af denna sägen står att läsa i Jens Lauritson Wolf, *Encomion Regni Daniæ*, Köpenhamn 1654, s. 568—571, där den har följande lydelse:

. . . Bemelte Kraffts Kircke/ er funderet paa nogle Steen Pillere/ udi blant hvilcke Pillere paa den eene er at see staa udhugget en Trolld/ som omfauffner samme Piller til den Ende/ at vilde den nedbryde/ oc bemelte Kircke kuldkaste/ paa den anden Pillere seer mand oc staa udhuggen forneffne [s. 569] Trolds Qvinde/ med sine Børn udi Armen/ Aarsagen hvorföre at denne Trolld saaledis Pilleren omfauffner/ oc Kircken vilde kuldkaste siges at være denne: Nemlig at der bemelte Kircke stod udi Bygning/ da gick S. Laurentius ved sig at offverveye oc betracte/ ved hvad Middel Kircken kunde bliffve gandske fuldfærdiget/ oc eftersom der fattedes meget paa hendis Bygning/ hvor til ingen Forraad vaar/ der nu S. Lauritz saa gick udi sine besværlige oc omhyggelige Tancker/ siges en Trolld at være kommen til hannem/ oc erbødet sig at ville denne Kircke med en hast fuldfærdige/ med saadan Condition oc Vilkaar/ at S. Lauritz skulde sige hannem sit Naffn/ oc hvad hand heed/ hves hand icke det kunde giøre/ skulle S. Lauritz forskaffe oc giffve hannem Soel oc Maane/ oc dersom S. Lauritz end det icke kunde effterkomme/ da skulle oc vilde Trollden sticke S. Lauritzses Øyne ud/ det oc S. Lauritz samtøckte oc bevilget: Men see hvad skeede der? Trollden for-sømmede sig icke/ men snarlig Kircken opbygte/ oc der Laurentius

det saae/ bleff hand saare bedrøffvet/ thi hannem stod trende onde Vilkor fore: Det ene Troidens Naffn at paa finde/ [s. 570] vaar hannem u-mugeligt oc besværligt/ Soel oc Maane aff Himmelen at kunde nedtage/ det vaar endda u-mugeligere/ oc for det tredie/ da vilde S. Lauritz nødigt miste begge sine Øyne/ udi saadan stor oc meget høy Bekymring/ gick S. Lauritz uden for Lund oc spadserede/ oc aff saadan Spadsering oc vanckelmodige Tancker bleff hand træet oc mødig/ ocsaa omsider nedlagde sig ved en Høy/ oc at hvile/ oc imidler Tid hand saa ligger at hvile/ da hørde hand Troidens Troid Unger oc Børn at skrige oc græde/ hvor ud offver Moderen som vaar inde talede til det ene Barn/ med saadanne Ord/ sigendis: Tijg stille Sønnen min/ i Stæd kommer Find Faderen din/ oc skal giffve dig Soel oc Maane at lege med/ eller begge S. Lauritzses Øyen. Der denne bedrøffvet S. Lauritz hørde denne Samtale imellem Troidinden oc hendis Børn/ oc udi sønderlighed hørde det Ord/ som vaar Find/ Troidens Naffn/ da bleff hand meget glad/ oc strax begaff sig ind i Lund/ med Glæde oc stor Frimodighed. Oc som S. Lauritz sig nu en Dag til Kircken forføyet/ dens fuldkomne Bygning som nu tilstundet/ at vilde see/ da indstille Troiden sig for [s. 571] S. Lauritz/ oc kreffver aff hannem sin Løn oc Betalning for sit Arbeyd/ hvor til S. Lauritz hannem skulde haffve svaret oc sagt saaledis: Find/ ingen Løn giffver jeg dig: Førend Kircken er færdig tro du mig. Der Troiden hørde dette Ord Find/ at S. Lauritz saa viste at neffne hans Naffn/ da bleff hand der udoffver saa vred oc grum/ at hand den ene Piller med begge sine Arme omfauffnet/ oc udi saa Maade ville den gandske Bygning kuldkastrer/ hvileket S. Lauritz hannem formeente aff den Mact som hand haffde aff den/ som vaar Mechtiger oc Sterckere end Troiden/ hvor effter at Troiden med sin Troidinde oc Børn bleff paa Pilleren staaendes/ som endnu er tilsiune. Her aff maa en hver tro saa meget som hand self vil/ etc.

De flesta senare författare, som berättat sagan, ha haft denna uppteckning som källa.¹ Några ha dock en något afvikande formu-

¹ Sålunda citeras Wolf af A. Stobæus i hans *Disputatio philosophica de Fabulis et Mythologia*, Lund 1705, där sagan får en symbolisk utläggning. I Brunius, *Nordens äldsta metropolitankyrka*, Lund 1854, s. 100, Johan Corylander, *Berät-*

lering. Sålunda anmärker N. H. Sjöborg (Samlingar för Nordens Fornälskare, tom 2, Sthlm 1824, s. 180—82), som för öfrigt hufvudsakligen följer Wolf, att denne citerar trollkvinnans sång felaktigt. Den skulle i stället lyda: »Tig stille sönen min — Finn kommer, faderen din, — Sol, måne, S:t Lars öyen — Han bringer hid i höien». Detta motiveras med att »tråll äro aldrig i förlägenhet af rimm». I olikhet med Wolf framhålles också, att »en enda viktig sten felade i kyrkobyggnaden», då trollet begärde sin lön.¹

Äfven Afzelius, Svenska folkets sagohäfder III, följer i hufvudsak Wolf, men slutet är något olika. Trollen förvandlas nämligen till sten därigenom att helgonet gör korsets tecken och säger: »Stånden I här i sten till domedag!» Däremot förtäljes ingenting om på hvad sätt helgonet visar jätten, att han fått veta dennes namn.

H. Hofberg, Svenska Folksäner, Sthlm 1882, berättar sagan ganska godtyckligt omskrifven. Versen lyder: Tyst, tyst, lill' sonen min! I morgon kommer far din Finn, Med måne och sol eller Laurentius ögon (förmodligen bearbetning efter Wolf); och Laurentius säger till jätten: »Kom ner Finn! Den sten, som återstår, lägga vi själfve dit . . . Kom ner Finn! Nu behöfva vi ej din hjälp längre» . . .

Af dessa fyra versioner är Wolfs naturligtvis på grund af sin ålder af högt värde, ehuru den i några punkter måste korrigeras. Sjöborgs anmärkning mot vaggvisans form är alldeles obefogad, i det den Sjöborgska verstypen ej förekommer i någon annan variant vare sig från Lund eller andra platser. Däremot är Wolfs berättelse på en annan punkt förfuskad, nämligen i fråga om slutuppgörelsen mellan helgonet och Finn. Den nämner ingenting om, att kyrkan

telse om Lunds Domkyrka (skrifven efter 1754, utg. 1884 af M. Weibull) och Pehr Savarin, Kort Beskrifning om Lunds Domkyrka, Lund 1795, berättas sagan efter Wolf och Stobæi uttydning vidfogas. Ursin, Reise i Sverrig år 1838, Khvn 1839, s. 36, 37, berättar likaledes efter Wolf, men med verserna omsatta i prosa. De öfriga författare, som mer eller mindre utförligt relatera sagan, kan man alldeles lämna ur räkningen, emedan den vanligen behandlas så kortfattadt eller godtyckligt, att karaktéristiska drag saknas.

¹ Sjöborgs version är för öfrigt ej att anse som en själfständig variant, ty den följer Wolf noggrant i alla detaljer utom i de båda nämnda afvikelserna samt i framställningssättet.

ej är fullt färdig, fast det i någon mån framgår af den enkla versen. Detta framhålles däremot uttryckligen af Sjöborg och Hofberg: den sista stenen felas; och som detta drag förekommer i de allra flesta varianter af såväl den egentliga Finnsägnen, som af de på kontinenten vanliga sägnerna om djäfvulen som byggmästare, så måste detta höra till den ursprungliga sägnen. — Men då kyrkan ej är färdig, är det orimligt att, som Wolf gör, låta jätten begära sin lön. Detta drag förekommer heller ej i någon annan variant, utan det är alltid helgonet, som afbryter jättens arbete genom att ta sig anledning att nämna hans namn. Den alldeles ofolkliga vers, som Wolf lägger i helgonets mun: »Finn, ingen lön giver jeg dig, Før Kirken er færdig tro du mig», måste då likaledes förkastas. Den förekommer ej i någon annan själfständig variant och bär dessutom alla spår af att vara tillverkad af någon lärd rimmare på 1600-talet. Hela Wolfs slutscen är således alldeles påtagligt af litterär, ej folklig beskaffenhet och saknar värde som folkloristiskt material.

Logiskt sedt är motsvarande stycke hos Hofberg bättre, men helgonets replik anföres i en ofolklig, tradig novellprosa. Hos Afzelius saknas i olikhet med alla öfriga varianter någon full motsvarighet till denna episod, i det han ej omtalar, hur helgonet får tillfälle att uttala jättens namn. Däremot har han en annan episod, som i alla andra varianter saknas. Korstecknet och helgonets ord: »Stånden I här i sten till domedag», är tydligen romantikerns diktade tillägg och har ej med folksägnen att göra.

Ingen af dessa varianter kan alltså göra anspråk på full tillförlitlighet, emedan de alla mer eller mindre fått en litterär, ofolklig omredigering af bildade personer utan rätt förståelse för folksägnens egenart. Karakteristiskt nog finns sägnen ej tryckt i verkligt folklig form. Man kan vara tämligen säker om, att t. ex. en så flitig samlare af skånsk folklöre som Eva Vigström mången gång hört den berättas bland allmogen eller åtminstone blifvit erbjuden att få höra den; *men den har då ansetts så välkänd, att någon ny uppteckning ej behöfts!* Genom efterfrågningar bland allmogen har jag emellertid lyckats få några fullt äkta varianter, som jag här skall

återge i korthet med angifvande blott af de mest karakteristiska detaljerna.¹

1. En munk (onämnd) vill bygga en kyrka i Lund och gör kontrakt med en jätte. Vaggsång:

Sof, sof sonen min!
I morn kommer Finn, far din,
då får du leka med sol och måne
eller munkens båda ögon.

Jätten arbetar på taket och skall sätta in sista stenen, då munken säger:

Kom ner nu Finn!
Sista stenen slår jag själf in.

Jätten säger, att kyrkan aldrig skall bli färdig, hvarpå han försvinner. Hans hustru omtalas ej.²

2. En man (onämnd) vill bygga kyrka i Lund och gör kontrakt med en jätte. Vaggsång:

Sof, sof gossen min!
I morgon kommer Finn, faren din
med hin mannens hjärteblod
eller sol och måne.

Jätten skall sätta in sista stenen, då mannen säger: »Finn, slå den siste stenen bättre in!» Finn slog stenen igenom och sade, att kyrkan aldrig skulle bli färdig, hvarefter han försvinner. Hans hustru omtalas ej.

3. En man (onämnd) gör kontrakt med en jätte om en kyrkas byggande (berättarinnan minns ej hvilken). Kan han ej gissa jättens namn, skall denne ha hans öga (ej sol och måne!). (Vaggsången

¹ Af dessa har den första berättats för mig af en elev vid Ronneby kvinnliga folkhögskola, som i sin tur hört den af en småskolelärarinna från Ystad. Den andra är berättad af Ida Nilsson, Bosarp, elev vid Lunds småskolelärarinneseminarium. En annan elev från Valleberga sade sig ha hört den på aldeles samma sätt. Den tredje är upptecknad efter Nanny Sverkersson, Johanneshus, elev vid Ronneby småskolelärarinneseminarium.

² En variant, närbesläktad med denna, ligger tydligen till grund för följande verser i Tegnér's Gerda: Till kyrkan Sankt Laurents sig glad beger. »Du Finn, kom ner, Finn, Finn, kom ner ur det höga! På tornet blott fattas en endaste sten, Den lägges se'n Men Gud har bevarat mitt öga.» — »Och heter jag Finn, af jätteätt, Ej lägges så lätt Den stenen, — den eden jag svär dig. En evig ruin skall din kyrka stå Och utanpå Och innantill aldrig bli färdig.»

hade berättarinnan glömt). Mannens ord till jätten var: »Finn, för den stenen bättre in!» Jättebustrun nämnes ej.

Helgonets ord till jätten ha i dessa uppteckningar en både karaktéristisk och folklig form. Att alla de litterära varianterna härvidlag blifvit förfuskade är tydligt, i synnerhet om man jämför motsvarande ord i de danska Finnsägnerna, t. ex. »Nå Find, sætter du mig den siste Sten ind!» (Dronninglund), »Find, den Sten sætter du vind» eller »Å Find, slå mig den sten lidt længere ind» (Vind m. fl.), »Nå Find sæt nu den sidste Sten godt ind» (Skjødstrup), »Find sæt mæ den Sten bæjer ind» (Ålsø) m. fl. Jämför äfven de nordskandinaviska varianternas: »Skalle sætt spiran rätt!»

Hvad som särskildt måste väcka uppmärksamhet är dock ett par andra drag: jätten befinner sig *på taket* (i en variant), när helgonet nämner namnet, och blir *ej förstenad* utan uttalar en *förbannelse* och försvinner. *Jättens hustru förekommer ej alls i sägnen.*

Då man vant sig vid, att sägnen är knuten just till stenbilderna i kryptan, förvånas man onekligen, då man ser, att dessa varianter af sägnen alldeles tyckas negligera bilderna, och man kan bli frestad att misstänka, att de äro på ett eller annat sätt stympade och vanställda. En jämförelse med öfriga varianter talar emellertid afgjort till deras fördel. I alla nordskandinaviska och i några danska Finn- (eller Skalle-)sagner, framhålles, att jätten befinner sig på taket eller i tornet, då helgonet nämner hans namn. I de flesta danska och sydsvenska förekommer motivet med hålet, som ej kan muras igen, och jättens försvinnande utan att bli till sten. (I de nordskandinaviska faller han vanligen ner och slår ihjäl sig.) I ingen icke-Lundensisk variant har han något med kyrkans pelare att göra.¹ Försöket att kullstörta kyrkan förekommer i andra varianter i regeln

¹ I en norsk variant från Hitterdal nämnes verkligen »hovedpilaren», i det helgonet säger om den: »Denne staar skak, Find»; och i en af varianterna från Heda i Östergötland är det också tal om en af de fyra pelarna uppe i tornet, som är »sneder», under det en annan variant från samma kyrka talar om *spiran* såsom sned. Men i ingen af dessa försöker trollet rycka ned pelaren, och att Lundasägnen fått pelarmotivet från någon af dessa båda kyrkor är ej troligt. I Kallundborg-sägnen flyger trollet bort med en af de fyra hufvudpelarna, men denna sägen härstammar säkerligen från Lund.

blott som jättekastmotiv. Jättens hustru uppträder *ej* i öfriga varianter.¹ Att hon *ej* tillhör folksägnen kan man dessutom sluta sig till redan af dess ekonomi: hon är ju en fullkomligt onödig person, som *ej* spelar någon roll i fråga om handlingens utveckling, och den äkta folksägnen använder aldrig fler personer än som är nödvändigt.

Allt tyder sålunda på att dessa folkliga uppteckningar visa sägnen i sin ursprunglighet, troligen i ungefär samma form som den hade vid sitt första anknytande till Lunds domkyrka. Nu blir det ju fullt klart, att »Finn»-bilden *ej* kan ha tillkommit på grund af sägnen, då denna *ej* nämner något om hans förstening. Den plats den nu har är också oförklarlig ur sägnen. »Finn» skulle väl — om sägnen inverkat på bilden — snarast ha placerats utanpå kyrkan.²

Ännu mindre kan sägnen ha framkallat bilden af »gumman Finn», då hon *med säkerhet aldrig* omnämnes i densamma. Äfven om »Finn»-bilden ensam kunnat tänkas ha tillkommit på grund af sägnen, är dess sällskap med »gumman» ett starkt motbevis. Att hon skulle ha ditsatts vid sin pelare efteråt på grund af att sägnen också haft »att berätta om jättekvinnan», och att »ropet på jättekvinnan ljöd allt starkare», såsom arkivarien L. Weibull sökt göra troligt,³ blir alltså *absolut orimligt* — fränsedt det otroliga i att folkmeningen sålunda skulle framtvinga en sägenillustration, ett förhållande som väl alldeles saknar någon verklig analogi.

En undersökning af sägnen visar alltså med absolut säkerhet, att båda bilderna måste ha funnits alldeles oberoende af sägnen och

¹ Utom i en för öfrigt ganska fördärfvad dansk sägen, där jätten och hans hustru ställa sig på ena sidan om kyrkan och söka störta den, men misslyckas, kvarlämnande märken efter sina händer.

² I en tidningspolemik mellan arkivarien Weibull och mig har denne framhållit, »att det var *han* och *ej jag*, som fastslog uppfattningen, att sägnen knutit sig till det redan förefintliga bildverket». (Kursiveringen är gjord af mig.) Detta beror tydligen på en missägning, i det att nämnda uppfattning ju *ej* först »fastslagits» af hr W. utan af de forskare, som redan före honom ansett bilderna *ej* föreställa troll. Delvis beror det äfven på ett missförstånd, ty att jag nu fastställer detta förhållande, härleder sig naturligtvis däraf, att jag kommit till samma resultat på helt andra och, som jag tror, starkare grunder än någon af dem förebragt, som före mig gjort samma påstående.

³ I sina »Studier i Lunds domkyrkas historia», tryckt som häfte 2—3 af Historisk Tidskrift för Skåneland 1906.

haft en helt annan betydelse. Sedan deras ursprungliga mening bortglömts, har sägnen knutits till dem, hvarigenom de i någon mån bidragit till att ändra dess ursprungliga innehåll. Men denna kombinerings har blott skett lokalt, d. v. s. endast sådana personer, som närmare lärt känna bilderna, kunna ha gjort den, och är den snarast att betrakta som ett slags halfärd tolkning af de obegripliga bilderna. Bland menige man har sägnen däremot fortlefvat i sin ursprungliga form, utan att bilderna gjort hvarken till eller från.

Kryptbilderna i Lunds domkyrka.

Hvad är då meningen med dessa gamla underliga stenbilder? Detta är en fråga, som länge nog knappast vågat sig fram. Svaret »Finn och hans hustru» har alltid varit till hands, och blott få personer ha hyst något tvifvel om dess riktighet. Att svaret ej är det rätta, tror jag mig i föregående kapitel ha ådagalagt. Men å andra sidan ha bilderna och sägnen genom sekelgamla traditioner så vuxit samman med hvarandra, att man nästan kan fordra af den, som så våldsamt skiljer dem åt, att han åtminstone skall ge en antydan om, hvad bilderna är för något. Jag skall också här söka framlägga resultaten af den vetenskapliga diskussion, som de senaste åren förts i frågan.

Före år 1904 har det knappast varit tal om någon strid om bilderna. Den allmänna meningen har i regel fått gälla som pålitlig förklaring, och har någon haft en annan åsikt, så har den antingen varit af rent negativ art eller så löst både skisserad och grundad, att den mycket litet gjort sig gällande.¹

Mera aktuell inom vetenskapliga kretsar har frågan om bildernas rätta natur blifvit först under åren 1904—06. År 1904 offentliggjordes nämligen en uppsats af Francis Beckett, »Nogle Opteg-

¹ Alexander Buchner har i »La cathédrale de Lund et sa légende» (1875) försvarat en af H. Zetterwall hyst mening, att figurerna skulle föreställa tvenne penitentiärer, mottagande sitt straff; och L. Dietrichsen har i Nordisk universitetstidskrift påpekat en viss likhet mellan Finnbilden och framställningar af Jesu gissling. Ingendera af dessa båda åsikter har vunnit någon tillslutning.

nelser om Lunds Domkirke», i Historisk Tidskrift för Skåneland (II: 3), hvari han framlägger sin teori. Med rätta påpekar han det orimliga i att bilderna skulle föreställa troll. Ty dels plägade de onda makterna afbildas endast *utanpå* kyrkorna, eller åtminstone som besegrade; dels finns det ingenting i framställningssättet, som tyder på något trollaktigt. Bilderna föreställa tydligtvis helt enkelt människor, som långt ifrån att vilja rifva ned kyrkan snarare söka stödja den. Enligt Beckets åsikt afse de att framställa *den nordiska menigheten* såsom stödjande kyrkobyggningen; kanske äro de också att anse som ett slags världsliga »stiftare», som på detta sätt hedrats, dock utan att man därvid tänkt på någon viss person.

Becketts teori kan ej anses som någon slutgiltig lösning af frågan, men den lyckades väcka ett lifligt intresse ej minst i Lund. Först tog arkivarien L. Weibull till orda i ett föredrag om bilderna, och de åsikter han däri framlade har han upprepat i sina ofvannämnda »Studier». I fråga om »Finn»-bilden är han fullt enig med Beckett i, att den ej kan föreställa något troll. Becketts tanke, att den bör anses som ett »Ærebillede», understryker han kraftigt, men går ännu längre. Han menar, att den rent af afser en bestämd person, *byggmästaren Donatus*. Dennes betydelse för kyrkan antydes af minnesböckernas anteckning om honom: »Donatus architectus, magister operis hujus», och det kunde ligga nära till hands att sätta hans bild på en hedersplats (under det enda skulpterade kapitälet i kryptan) såsom stödjande och upprätthållande kyrkan. Idéen skulle man fått från de stora dömerna i södern, där »de sett byggmästares bilder sida om sida med helgonens och konungarnas». Namnet Donatus har sedan råkat i glömska; man har blott kommit ihåg, att bilden föreställde byggmästaren; och så har Finnsagan knutits till bilden. Hittills har hypotesen blott rört »Finn»-bilden, ej »gumman Finn». »Men» — för att använda Weibulls egen dramatiskt lifliga framställning — »sågnen hade också att berätta om jättekvinnan, som med sitt barn i famn rusat ned i kryptan och gripit om en kolonn för att störta byggnaden i ruiner. De många, hvilka kommo och i andaktsfull bäfvan böjde knä inför krucifixet därnere, sågo sig skyggt omkring efter henne. Bilden fanns ännu icke — det är det

nya ledet i hypoteskedjan. Men tid efter annan ljud ropet på jättekvinnan allt starkare. Och en dag — det var kanske först en dag mot det tolfte århundradets slut — stod äfven hon därnere vid sin pelare.» Gumman skulle alltså tillkommit betydligt senare än »Finn» och ha en helt annan betydelse. Detta senare motiverar Weibull med bildens karaktär och uttryck. Under det Finn står trygg och säker i en sådan ställning som en, som söker stödja pelaren, är hos gumman »allt lif och rörelse». »Under den ansträngning hennes hela figur ger tillkänna, har hon sjunkit på huk, såsom den gärna ofrivilligt gör, hvilken lägger all sin styrka i att rycka ned ett upprättstående föremål. Barnet, som följt henne ned i kryptan, griper för att hålla sig fast i förskräckelsen med ena handen kring moderns arm, med den andra i hennes hår. Men själf vänder hon med ett redan stelnde ansiktsuttryck blickarna i riktning mot den närmast liggande nedgången till kryptan. Det är, som hörde hon redan byggherren komma ned för trappan» o. s. v. Dessutom påpekas hennes »dvärglika» gestalt, — något oegentligt, enär hon upprest skulle bli omkring $\frac{3}{4}$ af Finn. Med stolt tillförsikt slutar Weibull sin framställning med följande ord: »I kryptkyrkan i Lund är, som folktron menar, jättekvinnan väl ännu alltjämt 'af jättestam'. Men jätten, om också byggmästare, icke längre jätte.»

Denna konstfärdigt hopfogade hypotes blef ej länge obestridd. Dr O. Rydbeck har i några föredrag på ett bindande sätt påvisat, att det ej kan vara tal om någon oliktidighet mellan de båda bilderna. En jämförelse mellan de detaljer, som ännu kunna urskiljas dels på bilderna själfva, dels på de små figurerna på »Finn»-pelarens kapital, såsom klädedräkt, bälten, öron, näsa, mun, ögon m. m., visar nämligen, att bilderna ej blott måste vara från ungefär *samma tid* utan till och med med all sannolikhet af *samma mästare*. Därmed faller ett ytterst viktigt led i Weibulls hypoteskedja. Rydbeck häfdar också med bestämdhet, att »gumman» ej kan föreställa något troll, dels emedan hon tydligen är afsedd att vara ett motstycke till »Finn», dels emedan hennes och barnets klädedräkt visar en sådan elegans och omsorg, att det ej kan vara tal om, att hon skulle föreställa någon ond makt. Och häri har han säkerligen rätt.

Weibulls försök att ur kroppsställning och uttryck få fram något stöd för sin teori måste i alla händelser anses misslyckadt. Dels är bilden nämligen af en så primitiv natur, att man ej gärna kan vänta att där finna något *uttryck* alls, dels är ansiktet — antagligen på Gustaf III:s tid — så grundligt söndermejsladt, att det omöjligt kan vara tal om något »redan stelnande ansiktsuttryck». Utgår man från bildernas primitiva natur, kan man ej heller inlägga någon betydelse i att »jättekvinnan» vänder sig om, hvilket ju Finn också gör. Den primitive konstnären vill, liksom barnet som ritar gubbar på sin griffeltafla, framför allt ha ansiktet synbart. Men det hade ej gått bra, om det skulle vändts in mot pelaren, och därför har det måst vändas utåt. Någon dvärgaktighet kan man, som förut påpekats, knappast tala om hos kvinnobilden. Både »dvärgaktigheten» och »den stretande hållningen» kan emellertid bero på det naiva framställningssättet, kanske i förening med en sådan form på ämnesblocket, att en annan ställning och storlek ej kunnat åstadkommas.

Trots de här anförda invändningarna är det likväl klart, att konstnären *kan* med full afsikt ha gett kvinnobilden dess egendomliga hållning. Men att han velat framställa kvinnan som nedbrytande torde utan vidare kunna anses uteslutet: icke sjunker man ned på huk, om man vill rycka ned ett högt upprättstående föremål! Och dessutom har hon ej stöd för fötterna, hvilket i så fall vore nödvändigt. Snarare söker hon klamra sig fast vid pelaren.

Den af Weibull omnämnda Gråmanstorps-funten talar ytterligare mot antagandet, att »gumman Finn» föreställer en jättekvinna. På denna funt finnes utom en del andra bilder en liten figur, som slående påminner om gumman Finn. Samma ställning vid en pelare, samma bälte och klädedräkt för öfrigt, med barnet som ligger mellan pelaren och figurens hals och som håller sig fast i håret. All sannolikhet talar för, att det är en nästan samtidig kopia efter bilden i kryptan. Men en viktig skillnad förefinnes: bilden på funten har skägg och föreställer *alltså en man*. Den kan då ej, som Weibull säger, vara »sådan tiden tänkte sig jättekvinnan».

Dr Rydbeck stannar ej vid att kritisera utan framställer också en egen teori. Enligt denna skulle bilderna föreställa en byggmästare

och hans hustru och barn.¹ Som stöd för sin åsikt anför han åtskilliga exempel på att byggmästare afbildat sig själfva i någon vrå, på något kapital eller på annat undangömdt ställe. Det är dock stor skillnad mellan en bild i kroppsstorlek, famnande en pelare på en bemärkt plats, och en sådan liten undangömd figur. Analogien är — såsom Rydbeck själf erkänner — mycket svag. Men det är naturligtvis frestande nog och i många fall riktigt att gissa på en byggmästare eller dylik person, då en bild ej på annat sätt kan tydas. Kanske denna teori äfven från annat, ej konsthistoriskt, håll kan vinna ett visst stöd, som jag snart skall visa.

Arkivarien Weibull har emellertid äfven vädjat till sägnen, en vädjan, som spelar en högst viktig roll i hans hypotes. I den diskussion, som följde W:s föredrag, påpekade därför professor E. Wranngel, att *sägnen* först måste vetenskapligt undersökas, innan några hypoteser på den kunde grundas. Detta gaf mig anledning att göra min jämförande undersökning af sägnen, hvilken ju tydligt visat riktigheten af att ingendera af bilderna ursprungligen haft med sägnen att göra.

Detta är dock endast ett negativt resultat, och med det vill man ogärna låta sig nöja. Det otillfredsställande i de meningar, som förut framställts, har jag redan påvisat: att båda eller endera af bilderna skulle vara hedersstoder förefaller mindre troligt, liksom försöken att förklara dem allegoriskt eller som bilder af rent kyrklig karaktär. Enligt min mening finnes ännu en möjlighet som förtjänar pröfvas: bilderna skulle kunna tänkas stå i samband med något drag af den vid kyrkans byggande ännu lifskraftiga hedniska vidskepelsen. H ur denna kunnat göra sig gällande vid en kristen domkyrkas byggande, skall jag här i korthet söka visa.

Öfver snart sagdt hela världen har det varit brukligt, att man vid uppförandet af större byggnader, såsom slott, fästningsverk, portar, dammar, bryggor m. m., i grunden inmurat eller begravt en

¹ I analogi härmed anser R. figuren på Gråmanstorps-funten föreställa stenhugaren, som bär sitt barn till dopet. Han anger äfvenledes som en möjlighet, att såväl dennes som »Finnungumans» sammanböjda hållning skulle föreställa, att de intogo en knäböjande ställning.

eller flera levande människor. Synnerligen talrika sägner om ett dylikt förfarande har man t. ex. särskildt från Tyskland. Idéen med detta bruk var, att den inmurade människans själ skulle bli byggnadens skyddsande, som skulle bevara den för hvarje fara.

I mera civiliserade tider har detta människooffer ersatts med mindre hemska offer. Sålunda har man i Sverige och Danmark enligt traditionen plägat vid kyrkobyggnader levande begrava den första levande varelse, som kom till byggsplatsen, vanligen djur (men någon gång äfven människor). Detta djurs ande blir sedan kyrkans vårdare och beskyddare, den s. k. kyrkogrimen. Stundom har endast djurhufvuden användts. På många håll har man begagnat, ofta särdeles spetsfundigt uttänkta, surrogat för människooffret, såsom måttet af en människas skugga (allmänt i Balkanländerna), tomma barnlikkistor, runda stenar eller ägg, symboliserande människohufvuden, m. m.

I alla folks magi är det emellertid ett vanligt förhållande, att man låter bilden af ett föremål representera föremålet själf. Äfven denna utväg har användts i flera hithörande fall. I stället för levande boskapsdjur har man nedgrävt små järnbilder af dem, och i stället för levande människor har man offrat bilder eller, om det varit fråga om inmurning, satt bilder af människor eller människohufvuden utanpå muren. Se utförligare H. F. Feilberg, *Levende begravet i Aarbøger for Dansk Kulturhistorie* 1892; F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn 1879, s. 284; Frazer, *Golden Bough*; Nyrop, *Romanske mosaiker*; Tylor, *Early history of mankind*, m. fl.

Af dessa premisser drar jag nu den slutsatsen, att bilderna i kryptan helt enkelt skulle kunna vara dylika ställföreträdare för människooffer och alltså afsedda att vara ett slags skyddande talismaner för kyrkan.

Att folket på den tid, då kyrkan byggdes, hade kraf på, att något skulle företagas för att skaffa byggnaden skydd och lycka, kan man vara tämligen säker om. Däremot stod civilisationen för högt för att något människooffer skulle kunna förekomma. Man har då kommit på den idén, att afbildningar kunde göra samma tjänst som levande människor, och så ha bilderna kommit till stånd. Att just denna utväg valts och ej djuroffer, torde kunna förklaras af

dessas alltför påtagligt hedniska karaktär. Sådant kunde visserligen gå för sig ute på landsbygden, där dylika seder mera ostördt fått frodas, hvaremot det ej så lätt kunde ske i staden Lund, som från början varit kristendomens förnämsta centrum i Norden.

Hvad jag här anført är tillräckligt, som jag tror, att visa denna hypotes' möjlighet, men för att den äfven skall synas trolig, vill man gärna ha en mera konkret analogi till förhållandet i fråga. En sådan finnes kanske äfven. På Hvidbjærg kyrka i Danmark är på en sten i muren bilden af en gosse inhuggen. Sägner berättar om den, att en gosse, då kyrkan byggdes, af munkarna blifvit lefvande begravnen under kyrktröskeln för att skydda kyrkan från troll och otyg, och att hans bild sedan inhuggits där. Jag vågar om denna bild ej påstå mer, än att den *kanske* är en analogi, ty jag är den förste att erkänna, att en sägen långt ifrån är en säker källa. Oftast äro sägnerna blott fritt uppfunna dikter om det de vilja förklara, men stundom kunna de med en förvånande seghet forplanta minnet af en verklig händelse. I detta fall ligger det åtminstone ej någon orimlighet i, att sägner i hufvudsak är sann, fast jag för min del snarare skulle tro, att bilden utgjort en ersättning för det lefvande offret än ett förevigande af händelsen.

Än en sak! Kunna dessa kryptfigurer ha haft lefvande förebilder? Jag håller saken icke blott för möjligt utan till och med trolig. Jag har opponerat mig mot, att någon af bilderna kan innebära någon hedersbevisning mot en om kyrkan förtjänt person. Då det vid verkligt byggnadsoffer emellertid enligt sägnerna ofta gällt just byggmästarens familj, så ligger det kanske rätt nära till hands, att denna också fått stå modell, när offret ersatts med bilder. Sådantillvida kan min teori mycket väl förlikas med och kanske till och med styrka dr O. Rydbeck's ofvan omtalade.

Detta resultat i fråga om kryptbildernas egenskap af talismaner för kyrkan vill jag naturligtvis ej framhålla som ett bevisadt faktum, utan blott som en möjlighet, hvilken jag visserligen håller för sannolik, men som dock ytterligare behöfver grundligt pröfvas.

Forts.